

6. Метлюк А. А. Взаимодействие просодических систем в речи билингва / А. А. Метлюк. – Мн.: Высшая школа, 1986. – 112 с.

7. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: Підручник / О. О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2008. – 712 с.

Світлана ГУРБАНСЬКА

ТИПОЛОГІЯ СПОСОБІВ ОКАЗІОНАЛЬНОЇ КОНТАМІНАЦІЇ СТІЙКИХ ВИСЛОВЛЮВАНЬ В АНГЛІЙСЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ ХУДОЖНІХ ТЕКСТАХ ХХ СТ.

У статті виявлено okazіональні зміни у семантичній структурі стійких висловлювань в англійських та українських художніх текстах ХХ ст. з визначенням тенденцій динаміки англійської та української фразеологічних систем.

Ключові слова: узуальні стійкі висловлювання, okazіональні стійкі висловлювання, семантична структура стійких висловлювань, компаративна фразеологічна семантика.

В статье определены okazіональные изменения в семантической структуре устойчивых выражений в английских и украинских художественных текстах ХХ ст. с обозначением тенденций динамики английской и украинской фразеологических систем.

Ключевые слова: узуальные устойчивые выражения, okazіональные устойчивые выражения, семантическая структура устойчивых выражений, компаративная фразеологическая семантика.

In this article occasional alterations in semantic structure of set expressions in English and Ukrainian fiction of the XXth cent. are defined with highlighting of tendencies in the development of English and Ukrainian phraseological systems.

Key words: stable set expressions, occasional set expressions, semantic structure of set expressions, comparative phraseological semantics.

У лінгвістичних працях [6; 7; 14] наявні різні погляди на сутність okazіональної контамінації як типу трансформацій стійких висловлювань (далі СВ). Контамінацію (від лат. *contaminatio* – схрещування, змішування) описують [1, 193; 4, 104] як об'єднання семантично схожих СВ, унаслідок чого їхня семантика змінюється, або ж утворюються нові одиниці з тим же або подібним значенням. Протилежним є погляд науковців [5; 12; 14; 17], які вказують, що в результаті контамінації лише виникають okazіональні мовленнєві одиниці, проте не утворюються нові СВ. При цьому близькість семантики схрещуваних СВ не вважається головною умовою контамінації [12, 143]. Положення [5, 139], що “схрещування фразеологізмів здійснюється на основі семантичної близькості, за формальною схожістю, а також і без будь-якої близькості” є досить поширеним. Ми приєднуємося до цієї думки і не вважаємо подібність семантики та структури схрещуваних СВ обов'язковою умовою контамінації. Отже, суть контамінації полягає у поєднанні двох або кількох стійких сполук слів як на основі значеннєвої, граматичної та функціональної спільності, так і без будь-якої спільності. Таке злиття зумовлює утворення okazіональних СВ із перетвореною семантикою.

Досить проблемним є питання можливості контамінації як поєднання загальномовних СВ без редукції їхнього компонентного складу. Так, А.П. Супрун [12, 143] редукцію компонентного складу хоча б одного із схрещуваних СВ розглядає як обов'язковий показник контамінації. Цю думку вважаємо не обґрунтованою і притримуємося протилежного погляду інших дослідників [6; 17], які не виділяють цю умову в якості головної, оскільки це суперечить тенденціям розвитку фразеологічної системи, зважаючи на те, що деякі традиційні одиниці виникли без кількісних змін у компонентному складі їхніх вихідних СВ.

Щодо визначення способів okazіональної контамінації СВ також немає єдності. За семантичною характеристикою виокремлюють контамінацію СВ на основі семантичної близькості та контамінацію різних за значенням СВ; за структурною характеристикою виділяють контамінацію СВ при повному збереженні їхніх компонентів та контамінацію СВ на основі опущення їхніх окремих компонентів [17, 125]. П'ять механізмів використання контамінації при дослідженні явища контамінації на матеріалі німецької мови визначила М. Гавриш [6]: 1) заміну (субституцію) – механізм, який ґрунтується на заміщенні компонентом(-ами) чи дериваційним СВ в цілості його складу компонента(-ів) іншого СВ; 2) примикання, під впливом якого компонент(-и) чи одне вихідне СВ приєднуються до початку чи кінця іншого СВ; 3) вклинювання, яке вказує на те, що компонент чи одне дериваційне СВ входить всередину компонентного складу іншого СВ; 4) об'єднання однорідних компонентів, яке характеризує сполучення в одній формі

компонентів вихідних СВ, що виконують ідентичні синтаксичні функції; 5) скорочення – механізм, результатом якого є редукція окремих компонентів вихідних СВ.

Слід звернути увагу на обов'язкове врахування конкретних текстуальних умов вживання СВ при обґрунтуванні формальної єдності та семантичної цілісності контамінованих одиниць [6]. Існує думка [14, 152-153], що "контаміноване утворення варто розглядати в конкретній мовленнєвій ситуації, оскільки воно не має деяких визначальних рис фразеологічних одиниць (стійкість складу і структури, відтворюваність), хоча й зберігає відносну стабільність семантики (правда, складену) та експресивність. Залишаючись переважно як стилістичний прийом, заснований на особливому виді суміщення декількох фразеологічних одиниць у мікроконтексті, часто (але не обов'язково) породжуючи каламбур (звідси й шедре використання в гумористично-сатиричних жанрах), контамінація дає уявлення не тільки про семантико-структурні параметри усталених фразеологічних одиниць, але й окреслює напрями еволюційних процесів у фразеології".

Цей аспект текстового функціонування СВ досліджувався на матеріалі лише однієї лінгвокультури, тому на часі є виявлення змін у структурі та семантиці оказіональних СВ, порівняно з узуальними, у неблизькопоріднених мовах. Методика зіставлення способів і засобів оказіональних змін семантичної структури СВ в англійських та українських художніх текстах ХХ ст. апробується вперше і потребує подальшої розробки та вдосконалення.

Метою статті є виявлення змін у семантичній структурі оказіонально контамінованих СВ в англійських та українських художніх текстах ХХ ст.

Поставлена мета передбачає вирішення таких **завдань**:

1. проаналізувати оказіональні зміни у семантичній структурі СВ в англійських та українських художніх текстах ХХ ст. з визначенням тенденцій динаміки англійської та української фразеологічних систем;
2. визначити відмінності у характері національно-культурної мотивації екстенціоналізації, інтенціоналізації та подвійної інтенціоналізації семантики англійських та українських оказіональних СВ, порівняно з узуальними;
3. виявити фразеосемантичні групи, характерні для оказіональної контамінації як типу трансформацій СВ (на матеріалі англійських та українських художніх текстів ХХ ст.).

Джерельною базою дослідження є англійські (Collected Short Stories. – Vol. 1, „The Moon and Sixpence” (W.S. Maugham), „All Men are Enemies” (R. Aldington), „Lord of the Flies” (W. Golding), „1948” (G. Orwell), „A Dance to the Music of Time” (A. Powell), „To the Lighthouse” (V. Woolf), „Women in Love”, „Lady Chatterley's Lover” (D.H. Lawrence)) та українські (Твори. – Т. 1 : Оповідання. Новели (Є.П. Гуцало), Твори. – Кн. 1 : Оповідання (Г.М. Тютюнник), „Аристократ із Вапнярки” (О.Ф. Чорногуз), „Жито” (М.І. Кравчук), „Зблиски” (А.А. Дімаров), „Місто” (В.П. Підмогильний), „Поєдинок” (І.М. Чендей)) художні тексти ХХ століття, з яких було дібрано 3000 оказіональних СВ (по 1500 од. у кожній мові), з них 172 од. англійських оказіонально контамінованих СВ і 83 од. – українських.

Аналізовані англійські та українські стійкі висловлювання (далі АОСВ та УОСВ) класифікуємо за критеріями подібності структури та семантики схрещуваних СВ, редукції їхнього компонентного складу та наявності спільних компонентів. Виявлено 2 спільні способи оказіональної контамінації: 1) семантично близьких СВ та 2) семантично різних СВ.

1. Контамінація семантично близьких англійських та українських СВ. В англійських художніх текстах зареєстровано більше прикладів оказіональної контамінації семантично близьких кодифікованих СВ, порівняно з українськими. Цей спосіб оказіональної контамінації здійснюється здебільшого з редукцією компонентного складу схрещуваних англійських та українських СВ. Приклади оказіональної контамінації узуальних СВ без редукції їхнього компонентного складу є поодинокими і зареєстровано переважно в українських художніх текстах. Загальнонародні англійські та українські СВ контамінуються як на основі спільності компонента(-ів), так і без. Зафіксовано переважно інтенціоналізовану семантику АОСВ, екстенціоналізовану та подвійно інтенціоналізовану – УОСВ.

Так, структурно різнопланові загальнономвні СВ *blush like a rose, to* 'зачервонітися, зашарітися, як маків цвіт' [3, 151] та *to turn scarlet* 'густо покраснеть' [9, 644] контамінуються на основі близькості семантики з редукцією окремих компонентів як першого, так і другого СВ у контексті *He blushed scarlet, for it struck him that Jackson was making a fool of him, and then because he felt absurd – and knew there was no reason why he should – he grew angry* [18, 69-70]. Незважаючи на широкий вибір словникових СВ на позначення фізіологічної реакції **почервоніння** (окрім вище вказаних узуальних СВ у словнику зафіксовано й такі: *turn red in the face, to* 'почервоніти' [3, 973], *to turn red* 'почервоніти' [2, 571], *blush like a young girl* (або *like a girl*), *to* 'почервоніти, як (молода) дівчина; зашарітися, як маків цвіт' [3, 151], *blush to the roots of one's hair, to* 'почервоніти по саме волосся, по вуха; дуже почервоніти' [3, 151]) автор виявляє творчий підхід, віддаючи перевагу саме АОСВ *blushed scarlet*. Ця оказіональна трансформація є цілком умотивованою, оскільки обидві лексеми аналізованої одиниці *blush* (*blush* v червоніти [2, 77]) та *scarlet* (*scarlet adj* 'яскраво-червоний' [2, 457]), ужиті в комбінації, одночасно позначають *червоний* колір та *яскраво-червоний* відтінок на противагу комбінації лексем в узуальних одиницях: так, у кодифікованому СВ *to turn red* лише традиційний атрибутивний компонент – слово *red* (*red. adj* 1) червоний; багровий... 2) рудий; 3) рум'яний; 4) кривавий; кровопролитний... 2. n червоний колір... [2, 427]) містить у семантичній структурі значення *червоний*, а лексема *turn* – ні. Відтак значення АОСВ є інтенціоналізованим до 'дуже почервоніти'. Почервоніння як фізіологічна реакція виявляється у процесі семантизації концепту **гнів** у значенні АОСВ, як і в узуальному СВ *red with anger*

‘почервонілий від гніву’ [2, 427]. В іншому прикладі з англійського художнього тексту *Instantly his face turned scarlet and the water ran out of his eyes* [20, 8] узуальне СВ *to turn scarlet* ‘густо покраснеть’ [9, 644] зазнає лише граматичного перетворення. При цьому семантика загальнономовної одиниці не зазнає таких перетворень, порівняно із вище проаналізованим прикладом.

Натомість стан **почервоніння** може свідчити і про ситуацію на позначення **сором’язливості** людини, як це простежується в УОСВ *згораючи в рум’яннях* (від узуальних семантично близьких СВ *залитися (залитися, заллятися) рум’янем (фарбою)* ‘червоніти від збудження, захоплення, сорому і т. ін.’ [16, 53] (*зайтися (залитися) рум’янем* ‘почервоніти від хвилювання, сорому, збудження і т. ін.’ [11, 243]) та *згоряти (згорати, згоріти) від (з) сорому* ‘дуже засоромлюючись, червоніти’ [10, Т. III, с. 521], ужитого в контексті *Вона ледь доторкнулася губами його щоки, і згораючи в рум’яннях, сказала, що після відпустки, в неділю, себто сьогодні, їхатиме назад* [13, 205]. Відібраний вербний компонент *згорати* для УОСВ є значно інформативнішим, порівняно зі словниковим *залитися (залитися, заллятися)*. Окрім того використання субстантивного компонента *рум’янець* у множині зображає найвищий ступінь зняковілості, природньої сором’язливості. Семантика УОСВ є подвійно інтенціоналізованою – ‘надзвичайно засоромлюючись, червоніти’.

Приклади оказіональної контамінації семантично близьких узуальних СВ на основі спільності компонента(-ів) фіксуємо здебільшого в англійських художніх текстах, при цьому англійські письменники частіше вдаються до ‘чистої’ оказіональної контамінації СВ, а українські – до ускладненої (оказіональна контамінація супроводжується іншими типами оказіональних трансформацій).

Поодинокими (zareєстрованими переважно в українських художніх текстах) є приклади оказіональної контамінації семантично близьких СВ без редукції їхнього компонентного складу. Семантика АОСВ та УОСВ є інтенціоналізованою або ж екстенціоналізованою. Так, у реченні *Я з усієї сили зіплюю зуби, щоб не труситись, а їй кажу...* [13, 13] близькі за семантикою та структурно різнопланові кодифіковані СВ *зуби зіплювати (зіплити, стиснути, стискувати, стинати, стяти)* [15, 82] (*зіплувши (стиснувши) зуби* ‘виявляючи велику витримку, стійкість, напруживши всі сили’ [16, 67]) та *з усієї (зо всієї) сили* ‘з максимальним напруженням, інтенсивністю’ [16, 67] схрещуються без редукції їхнього компонентного складу, утворюючи УОСВ *з усієї сили зіплюю зуби* з інтенціоналізованим значенням ‘з максимальним напруженням, інтенсивністю виявляти велику витримку, напружуючи всі сили’.

2. Контамінація семантично різних англійських та українських СВ. Такий спосіб оказіональної контамінації кодифікованих СВ zareєстровано і в англійських, і в українських художніх текстах. На відміну від оказіональної контамінації семантично близьких узуальних СВ, схрещування кодифікованих СВ, відмінних за семантикою, здійснюється однаково часто як з редукцією їхнього компонентного складу (одного, двох і більше компонентів СВ), так і при повному збереженні компонентів в англійських прикладах. Натомість українські СВ за такого способу оказіональної контамінації, як правило, зазнають редукції їхнього компонентного складу. Приклади оказіональної контамінації семантично різних кодифікованих СВ на основі спільного компонента(-ів) не зафіксовано ані в англійських, ані в українських художніх текстах. Якщо для англійських СВ однаковою мірою характерною є як інтенціоналізація, так і екстенціоналізація, то для українських – переважно екстенціоналізація.

Так, в англійській синтаксичній конструкції *He was nothing but skin and bone* [19, 136] оказіональна контамінація двох структурно різнопланових вихідних СВ *nothing but* ‘нічого іншого, крім, ніщо інше, як, просто, тільки, лише’ [3, 694] та *skin and bone* (або *bones*) ‘дуже схудла людина, шкіра та кістки, сама снасть’ [3, 60] здійснюється без редукції їхнього компонентного складу і сприяє інтенціоналізованій семантиці АОСВ *nothing but skin and bone* до ‘ніщо інше, як шкіра і кістки’, оскільки СВ *nothing but* увиразнює семантику СВ *skin and bone*. Мотивація оказіональної трансформації простежується при розгляді лексики *bone* ‘кістка’ (стар. англ. *bān*) – кістка вважалася вмістилищем душі, натомість душа ідентифікувалася з вогнем [8, 77]. Завдяки оказіональному перетворенню підкреслюється ‘безтілість (надмірна худорлявість)’, і посилюється виразність висловлювання.

Подібною є оказіональна контамінація і в такому англійському прикладі: у реченні *We worked without ceasing, day and night, and we seemed to make no progress* [18, 20] АОСВ *worked without ceasing, day and night*, утворене схрещуванням узуальних одиниць *to work without cease* ‘працювати невпинно, не складаючи рук’ [2, 104] та *day and night* ‘день і ніч, цілу добу’ [3, 265], слугує інтенції винятково виразного зображення тяжкої праці. Завдяки оказіональній контамінації семантика АОСВ ‘працювали невпинно, не складаючи рук, день і ніч (цілу добу)’ наближається до значення узуальних СВ *work double tides, to* ‘дуже багато або напружено працювати, працювати день і ніч’ [3, 1025], *work around the clock, to* ‘працювати протягом 12 або 24 годин без перерви’ [3, 1025]; це зумовлено тим, що узуальне СВ *day and night* увиразнює семантику теж узуального СВ *to work without cease* (*cease* 1. *v* 1) переставати; припиняти (ся); 2) зупинити, припинити; 2. *n*: *without cease* безперестанку, невпинно, безупинно [2, 104]). Використання у мікроконтексті узуального СВ *make progress, to* ‘робити успіхи, успішно просуватися вперед’ [3, 649] (яке при текстовому функціонуванні набуває антонімічного значення завдяки інтерпозиційному елементу-поширювачу *no*) продиктоване інтенцією доповнити значення вище описаного АОСВ; в результаті цього на перший план виходить виразна зосередженість на описі важкої праці героїв, їхньої неймовірної наполегливості у досягненні мети та все ж марність зусиль, недосяжність результату, втрату надії.

Оказіональна контамінація семантично та структурно різнопланових СВ з редукцією їхнього компонентного складу є характерною і для англійських, і для українських прикладів. АОСВ, вжите у синтаксичній конструкції *He’ll*

come back with his tail between his legs and settle down again quite comfortably [19, 79], є утвореним за допомогою схрещування традиційних СВ *come back* (або *return*) *as wise as one went, to* 'повернутися, піймавши облизня, шилом патоки вхопивши' [3, 228] та *with one's* (або *the*) *tail between one's* (або *the*) *legs* 'перелякано, принижено; підібгавши хвіст' [3, 1019] з опущенням окремих компонентів першого СВ. Друга узуальна одиниця розширює словникову семантику першої, зумовлюючи у такий спосіб екстенсіоналізовану семантику АОСВ. Унаслідок okazional'noї трансформації семантика АОСВ 'підібгавши хвіст (перелякано, принижено), повернеться, піймавши облизня (шилом патоки вхопивши)' лаконічно акумулює глибоку впевненість мовця у невдачі героя. У наведеному прикладі метою okazional'noї контамінації є створення комічного ефекту, надання висловлюванню іронічного забарвлення та виявлення відчутної зверхності та зневаги у ставленні до героя.

Зіставлення аналізованих одиниць дозволило виявити, що okazional'na контамінація є одним із типів змін СВ, суть якої полягає у поєднанні двох і більше узуальних СВ як на основі семантичної та структурної подібності, так і без будь-якої подібності, редукції їхнього компонентного складу, наявності спільного(-их) компонента(-ів). Виявлено 2 спільні способи okazional'noї контамінації: 1) контамінацію семантично близьких та 2) контамінацію семантично різних СВ.

В англійських художніх текстах зареєстровано більше прикладів okazional'noї контамінації семантично близьких узуальних СВ (99 од.), порівняно з українськими (38 од.). Цей спосіб okazional'noї контамінації СВ здійснюється здебільшого з редукцією компонентного складу схрещуваних одиниць (АОСВ – 95 од., УОСВ – 31 од.). Приклади okazional'noї контамінації узуальних СВ без редукції їхнього компонентного складу є поодинокими і зареєстровано переважно в українських художніх текстах (7 од.). Англійські та українські узуальні СВ контамінуються як на основі спільності компонента(-ів), так і без. Семантика англійських okazional'них СВ цього способу okazional'noї контамінації є, як правило, інтенсіоналізованою (73 од.), українських – екстенсіоналізованою (19 од.) та подвійно інтенсіоналізованою (8 од.).

За okazional'noї контамінації семантично різних узуальних СВ схрещування кодифікованих одиниць здійснюється однаково часто як з редукцією їхнього компонентного складу (33 од.), так і при повному збереженні їхніх компонентів в англійських прикладах (40 од.). Натомість українські СВ за такого способу okazional'noї контамінації здебільшого зазнають редукції їхнього компонентного складу (29 од.). Приклади okazional'noї контамінації семантично різних кодифікованих СВ на основі спільності компонента(-ів) не зафіксовано ані в англійських, ані в українських художніх текстах. Семантика англійських okazional'них СВ є однаковою мірою як інтенсіоналізованою (26 од.), так і екстенсіоналізованою (35 од.), тоді як українських – переважно екстенсіоналізованою (24 од.).

Менша кількість прикладів okazional'noї контамінації українських СВ, порівняно з англійськими, пояснюється тим, що okazional'na контамінація здебільшого супроводжується іншими типами okazional'них трансформацій.

Виявлені способи okazional'noї контамінації СВ демонструють майстерність як англійських, так і українських письменників в економії мовних засобів, що виявляється в лаконічній зміні семантичної структури СВ. Okazional'na контамінація СВ характерна для одиниць на позначення як фізіологічно-інтелектуального, так і психологічно-вольового станів людини у зіставлюваних мовах.

Цей висновок не претендує на вичерпність і є об'єктивним лише для проаналізованого фрагмента мовного матеріалу.

Перспективними аспектами дослідження є вивчення подальших етапів фразеологізації та соціалізації okazional'них СВ в англійській та українській мовах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алефиренко Н. Ф. Проблемы фразеологического значения и смысла
2. (в аспекте межуровневого взаимодействия) / Н. Ф. Алефиренко, Л. Г. Золотых. – Астрахань : Изд-во Астрах. гос. пед. ун-та, 2000. – 220 с.
3. Англо-український словник / М. Л. Подвезько, М. І. Балла. – К : Радянська шк., 1974. – 663 с.
4. Англо-український фразеологічний словник / уклад. Баранцев К. Т. – К : Радянська шк., 1968. – 1052 с.
5. Бабкин А. М. Русская фразеология, ее развитие и источники / Александр Михайлович Бабкин. – Л. : Наука, 1970. – 263 с.
6. Білоноженко В. М. Функціонування та лексикографічна розробка українських фразеологізмів / В. М. Білоноженко, І. С. Гнатюк. – К. : Наукова думка, 1989. – 156 с.
7. Гавриш М. М. Особливості формальних змін фразеологізмів при контамінаційному фразеотворенні / М. М. Гавриш // Мовознавство. – 1998. – № 4. – С. 45–50.
8. Гурбанська С. О. Національно-культурна специфіка контамінованих
9. стійких висловлювань в індивідуально-авторській художній картині світу / С. О. Гурбанська // Мовні і концептуальні картини світу : зб. наук. праць. – К. : ВПЦ "Київський університет", 2008. – Вип. 24. – Ч. 1. – С. 224–228.
10. Маковский М. М. Язык – миф – культура. Символы жизни и жизнь символов / Марк Михайлович Маковский. – М. : Изд-во "Русские словари", 1996. – 330 с.
11. Новый англо-русский словарь / В. К. Мюллер и др. – 8-е изд. – М. : Изд-во "Русский язык", 2001. – 880 с.
12. Словник української мови : в 11 т. / [ред.-упоряд. І. К. Білодід]. – К. : Наукова думка, 1971–1980.
13. Словник фразеологізмів української мови / уклад. В. М. Білоноженко та ін.]. – К. : Наукова думка, 2003. – 1104 с.
14. Супрун А. П. Семантико-стилістичні особливості фразеологічних одиниць (на матеріалі поетичних творів Максима

- Рильського): дис. ... кандидата філол. наук : 10.02.01 / Супрун Алла Петрівна. – Миколаїв, 1999. – 302 с.
15. Тютюнник Г. М. Твори / Григор Михайлович Тютюнник. – К. : Молодь, 1984. – Кн. I : Оповідання. – 328 с.
 16. Ужченко В. Д. Українська фразеологія : навч. посіб. [для філол. фак. ун-тів] / В. Д. Ужченко, Л. Г. Авксентьєв. – Х. : Основа, 1990. – 167 с.
 17. Українсько-російський і російсько-український фразеологічний словник / І. С. Олійник, М. М. Сидоренко. – 2-е вид., доповн. та перер. – К. : Радянська шк., 1978. – 447 с.
 18. Українсько-російський і російсько-український фразеологічний тлумачний словник / І. С. Олійник, М. М. Сидоренко. – К. : Радянська шк., 1991. – 400 с.
 19. Щербачук Л. Ф. Загальномова та індивідуально-авторська фразеологія в художніх текстах (на матеріалі творів О. Гончара): дис. ... кандидата філол. наук : 10.02.01 / Щербачук Лідія Федорівна. – Сімферополь, 2000. – 211 с.
 20. Maugham W. S. Collected Short Stories : in 4 vol. / William Somerset Maugham. – L. : Pan Books Ltd in association with William Heinemann Ltd, 1975. – Vol. 1. – 476 p.
 21. Maugham W. S. The Moon and Sixpence / William Somerset Maugham. – М. : Изд-во “ABC”. – 260 с.
 22. Orwell G. Nineteen eighty-four : [a novel] / George Orwell. – Harmondsworth ; Middlesex : Penguin Books, 1975. – 251 p.

Ігор ДАВИДЕНКО

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕНОСНОГО ВЖИВАННЯ КОНЦЕПТУ ‘ДУША’ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ

У статті розглянуто особливості реалізації концепту ‘душа’ в мовній картині світу українців за допомогою художніх засобів, зокрема переносного вживання, а також виділені найпоширеніші групи переносних значень, які віддзеркалюють наївні світоглядні уявлення українців про душу.

Ключові слова: концепт, душа, епітет, метафора, порівняння, мовна картина світу, переносне значення, сакральне.

In this article the special features of concept's realization ‘soul’ were described in the language picture of ukrainian's world with the help of the artistic means. And also, marked out the most popular groups of metaphorical meanings which reflect naïve world outlook ideas of ukrainian people about the soul.

Key words: concept, soul, epithet, metaphor, comparison, lingual world picture, metaphorical meaning, sacral, unsacral.

Мова зберігає в собі досить багато різноманітних розумінь душі, які реалізуються у мові за допомогою численних художніх засобів, зокрема епітетів, порівнянь, метафор.

Стаття присвячена дослідженню художніх засобів, за допомогою яких у мові відтворено специфічні для українців уявлення про концепт „душа”.

Головною ідеєю статті є розуміння того, що народження метафор, порівнянь пов'язане з концептуальною системою носіїв мови, з їх уявленнями про світ, із системою оцінок, що сформувалися у навколишньому світі і в мові отримують вербалізацію.

Мета статті – з'ясувати загальні народні уявлення людини про душу, закріплені в українській мовній картині світу різноманітними тропами і фігурами.

Концепт ‘душа’ входить до різних сфер – як до сакральної, так і не сакральної. Сакральна сфера репрезентує, насамперед, релігійне значення лексеми *душа* і представлена у мові найчастіше стійкими виразами, зокрема *душа подалася на небеса, душа відлетіла в небо, вилетіла душа з тіла, Бог прийняв душу до себе, віддати Богу душу: Так казала Оришка звечора, а до світа – ї богу душу оддала* (Мирний), в яких збережено найтипівіші людські уявлення про душу.

Неординарність і нетиповість бачення людиною душі можна простежити найкраще у текстах художньої літератури, адже саме в них автори відображають найрізноманітніші уявлення про душу, навіть ті, які не є досить поширеними.

Використовуючи класифікації переносних значень, подані в довіднику „Українська мова: Енциклопедія” [4] та підручнику „Стилістика української мови” за ред. Л.І. Мацько [3], можна виокремити такі групи семантичних перенесень:

1. Перенесення за подібністю до явищ природи:
 - *душа – промінь* *Кида час червоні цвіти в мою душу, на промінь похожеу* (Сосюра);
 - *душа – блискавиця* *Незнайомі в небі птаці, наче сон проклятий сниться, і душа, як блискавиця, потопає в тому сні* (Сосюра);
 - *душа – метелиця* *Душу примітивну, як метелиця* (Симоненко);